

Головний герой О. Довженка, Іван Карналюк, керується іншими життєвими цінностями, насамперед, бажанням перемогти фашистів і помститися за смерть своїх бойових товаришів. Недарма О. Довженко дає йому ім'я співзвучне з ім'ям народного месника – Устима Кармелюка. Безіменний герой Джека Лондона змушений боротися за життя на чужій, а тому ворожій до нього землі, а Іван Карналюк бореться не лише за власне життя, а й за рідну землю. Довженко хоче уславити свого героя, воля до життя якого допомогла йому вижити і навчила інших любити життя і боротися за нього. Джек Лондон не дає імені своєму персонажу, тому що має на меті змалювати не подвиг людини, а прояв природних інстинктів, що змушують людину боротися за своє життя так відчайдушно і до останнього подиху.

Саме тому письменники зображують своїх героїв зовсім по-різному. Особливо це видно у фіналі оповідань. У Джека Лондона читаємо: «То була й справді жива істота, в якій важко було впізнати людину. Вона була сліпа, безтямна і звивалась на піску, немов велетенський хробак. Вона звивалась марно, майже не посуваючись уперед, але була вперта...» [3].

Порівняємо з героєм Довженка: «Раптом сильний грюкіт у двері змусив його здригнутись. Хірург глянув – Карналюк! Він стояв у дверях у самій білизні, в мокрих од крові та гною бинтах і весь у холодному поту. Страшний був Карналюк і прекрасний» [1]. Довженко підкреслює не лише силу характеру та мужність свого героя, але й його зовнішню красу. Навіть хірург, незважаючи на страшні рани Івана, милується його статуєю: «Ви бачили як він ввійшов. Стрункий, як бог» [1].

Люди, які оточують Карналюка, надихаються його силою, мужністю та стійкістю перед очима смерті. Вони бачать у ньому героя, адже він допоміг усвідомити, що в цьому житті немає нічого неможливого. «Коли Карналюка виносили з операційної на койку, йому аплодувала вся палата. Поранені з гордістю дивились на свого товариша і радісно дякували йому. Їм також передавалась його воля до життя» [1].

Зовсім по-іншому закінчує своє оповідання Джек Лондон. Перед нами напівбожевільна, хворобливо жадібна людина, до якої навколишні відносяться зі змішаним почуттям жалості і презирства. «Він уже сидів за столом у кают-компанії і обідав з ученими й корабельними офіцерами. Він ніяк не міг надивитися на таку силу-силенну їжі і спостерігав з тривогою, як вона зникає в чужих ротах. Він проводив поглядом кожний шматок, і на його обличчі проступав вираз глибокого жалю. Він був при своєму розумі, але проймався ненавистю до людей, котрі сиділи за столом. Його не облишав страх, що не вистачить харчів» [1].

Отже, у результаті проведеного порівняльного аналізу можна зробити наступні висновки. Авторі, які є представниками різних країн, які писали свої твори у різні часи і, напевно, не мали жодної гадки одне про одного, написали оповідання, які мають дуже схожу проблематику. Так, ми бачимо зовсім різних героїв, яких об'єднує любов до життя: безіменний персонаж Джека Лондона опиняється в екстремальній ситуації через власні амбіції і бажання збагатитися. Він був готовим знехтувати своєю безпекою та здоров'ям, але залишившись сам на сам у смертельній ситуації, на межі смерті, вперто тримається за своє життя. Герой Олександра Довженка – солдат Іван Карналюк – пішов на фронт боронити Вітчизну. Він не один, разом із ним мільйони таких, як він, патріотів, і це усвідомлення підтримує його. Він сміливо і відчайдушно долає небезпеку смерті і цим надихає оточуючих. Але, не зважаючи на відмінності, обидва герої мають схожі риси характеру: вони мужні, наполегливі і незламні, вони бажають жити і вони виживають всупереч всім обставинам.

Література

1. Довженко О. Воля до життя. URL: <https://litgazeta.com.ua/chytaty-onlayn/dovzenko-oleksandr-petrovich-vola-do-zitta/>
2. Ісаєнко Л. Олександр Довженко і Джек Лондон: компаративне дослідження оповідань «Воля до життя» та «Любов до життя». *Література. Фольклор. Проблеми поетики [Текст]: зб. наук. праць [редкол.: М. Х. Гуменний (відп. ред.) та ін.]*. Київ: Твім інтер. 2002. Вип. 10. С. 35-41.
3. Лондон Д. Любов до життя. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=493>

Галина Авксентьєва, Олеся Олійник

Функціональне навантаження художньої деталі в оповіданні О. Довженка «Ніч перед боєм»

Творчість Олександра Довженка є багатогранною, тому що все, до чого торкався письменник, – справжні мистецькі знахідки у сфері літератури. Художник-новатор є засновником жанрів «кіноповідь», «кінооповідання», «кіноновела», у яких О. Довженко відбирає найсуттєвіші деталі, що сприяють розкриттю образів і впливають на розгортання сюжету. Автор, удаючись до подробиць, розкриває ідейний сюжет творів, зокрема оповідання «Ніч перед боєм», у якому О. Довженко немовби нанизує деталі на невидимий стрижень для цілісності сприйняття подій. Такий прийом, на думку літературознавця О. Є. Поляруша, «впливає із масштабного осмислення життєвих явищ, до певної міри йде від

особливостей народного художнього сприймання дійсності, що відбилося у фольклорі. Його використовували у творах Г. Квітка-Основ'яненко, Т. Шевченко, М. Гоголь та інші митці» [5, с. 18].

Оповідання «Ніч перед боєм» написано під враженням пережитого і вистражданого на війні, все побачене, О. Довженко прагнув відтворити на папері. Саме тому у тексті простежується думка письменника про мужність і хоробрість не лише воїнів-солдат, а й сивочолих дідів-сміливців: «... діди, мої добрі річні духи. Вони були сміливі, діди оті, сердиті і не боялися смерті» [2, с. 467–468]; «Я дивився на діда Платона і з насолодою слухав кожне його слово... Він був для мене живим грізним голосом нашого мужнього народу» [2, с. 472]. Для глибшого осмислення характерів героїв і їхнього внеску в розвиток подій Другої світової війни Олександр Довженко використовує художні деталі, які мають функціональне навантаження. Вони – різнозначенні: і видільні, і психологічні, і фактографічні, і символічні, і натуралістичні. В оповіданні «Ніч перед боєм» письменник, зосереджуючи увагу на подробицях, в окремих замальовках, об'єднує художні деталі двома головними функціями: психологічною й імплікаційною. При цьому традиційні для української літератури деталі («люлька» [2, с. 467], «сонце» [2, с. 470], «ріка» [2, с. 469], «хата» [2, с. 474]) трактуються як слова-імпульси, які немовби підштовхують читача до образно-асоціативного розгортання думки, отже, і розвитку сюжету.

Художні картини оповідання перегукуються з внутрішнім станом героя-оповідача Петра Колодуба: «За Десною горіло. І червона заграва пожежі якось по-новому освітила мою душу. Нестерпний огонь пропік мене наскрізь» [2, с. 474]. Пори року – універсальні символи народження, зростання, смерті та відродження, впорядковані цикли природи і людського життя. Олександр Довженко, відтворюючи осінь, загострює увагу на характерних деталях: «Що не ріка, то й драма...» [2, с. 467], «Ми йшли стежкою мовчки у густих лозах» [2, с. 470]. Зазначені деталі виконують натуралістичну функцію, яка спрямована на переконливість відтворюваного в оповіданні.

Інші пейзажні деталі мають розгорнутий характер і є більш композиційно змістовними. У творі «Ніч перед боєм» вони поєднують психологічну й імплікаційну функції. Слушною є думка Алли Мартинець: «Деталі природи розкривають душевний стан героя. У текстах зустрічаються метонімічні, колірні, звукові, символічні деталі» [3, с. 271]. Так, в оповіданні Олександра Довженка вони ілюструють домінуючі риси світосприйняття героя: «Сонце давно вже зайшло... Величні німі зловісні блискавиці горобиної ночі палахкотіли, не вгасаючи, між шарами хмар... і, здавалося, що ми стояли не на землі, що ріки немає, а є міжхмарний темний простір, і ми, розгублені в ньому, малесенькі, як річні піщинки» [2, с. 470]. Пейзажні деталі репрезентують схему «якщо..., то...», притаманну імплікаційній функції, тобто вказують на причинно-наслідкові зв'язки. Штрихи-замальовки природи інтерпретують подальші події: «Природа була ніби в змові з подіями і попереджала нас своїми грізними знаками... Всі примовкли і розгубилися, немов перед якоюсь виключною подією» [2, с. 470].

На думку Світлани Пензової, для оповідання «Ніч перед боєм» уведення в розповідь Петра Колодуба розлогої характеристики природи функціонально спрямоване не на «ослаблення напруги, а ймовірніше на підсилення емоційного напруження, загострення мисленнєво-патріотичної ситуації на завойованій ворогом землі» [4, с. 88]. Пейзажні деталі побудовані синтезуванням суто літературних і кінематографічних прийомів: нагнітання кольорів («хмара – темно-темно-синя, внизу зовсім чорна» [2, с. 470], а верхи її видаються писаними «шаленими крученими криваво-червоними і жовтими мазками» [2, с. 470]); лаконічна констатація фактів («Було видно. Гриміли гармати» [2, с. 470]); контрастне змалювання (на думку О. Поляруша, зіставлення й антитези відігравали важливу роль у творчості О. Довженка. «Художник завжди різко протиставляє високе і мізерне, прекрасне і потворне, трагічне і комічне» [5, с. 22]: «тиха широка Десна» – «крутий висип і лози» [2, с. 470]); елементи самопсихоаналізу («Мені здалося, що мене перевозять на той світ» [2, с. 471]); власне кінематографічно-констатаційний прийом («Тихо стало... Тільки далеко на обрії гойдався в небі вогненний знак прожектора» [2, с. 477]).

Специфічну функцію в оповіданні «Ніч перед боєм» виконують портретні деталі, які за своїми особливостями, як вважає А. Мартинець, є портретами-штрихами [3, с. 269]. Однією з найбільш яскравих деталей є очі, за якими можна краще пізнати людину: все, що коїться на душі, нам видає серце, а все, що коїться на серці, бачимо в очах. Красномовним є епізод прощання діда Платона з бійцями, яких він перевіз. Увесь смуток і занепокоєння долею солдатів відобразилися в його очах: «По сухому темному його лицю текли сльози і падали в Десну» [2, с. 475]. Загострення уваги на цій подробиці характеризує діда Платона як чоловіка з великою душею і щирим серцем, сповненим болем за бійців. Тому промовистим є порівняння сивочолого чоловіка з образом слов'янського походження: «Платон стояв на березі по кісточки у воді з веслом, як пророк, нерухолий» [2, с. 475]. Ця деталь підтверджується словами діда, у якій міститься жорстоко-правдива констатація: «А ці думають урятуватися. А воно, мабуть, вийде на те,

що харкатимуть кров'ю довго... Це ж усе доведеться забирати назад!.. Шутка сказати, скільки землі доведеться одбирати назад. А це ж усе кров!» [2, с. 472].

Символічного значення набуває портретна деталь у фіналі твору: «Колодуб був блідий і урочистий. Він стояв з закритими очима» [2, с. 477]. Функціональне навантаження деталі-символу має психологічний характер: Петро Колодуб таким чином пом'янув загиблих дідів Платона і Савку, які ціною свого життя втопили човен з ворогами. Для оповідача події перших місяців війни були найважчими, але водночас і найважливішими, тому що в цих пережиттях сформувався образ «людини безстрашної і невтомної» [2, с. 467]. А безпосередній вплив на утвердження мужнього духу Петра Колодуба і його ненависті до фашистів мали діди – «добрі річні духи» [2, с. 467]. Вони зробили його «сторуким», «помноженим стократ на гнів і ненависть» [2, с. 476]. «Усі героїчні постаті творів Довженка – монументальні, масштабні, постають у романтичному плані. Це люди виняткової стійкості, сили волі, їхні характери, як правило, уже сформовані, розкриваються в момент найвищого напруження, коли вирішується доля народу, Вітчизни» [5, с. 20], – підкреслює О. Поляруш. Портретні деталі, на нашу думку, сприяють філософському осмисленню і художньому узагальненню явищ тогочасної дійсності, підвищуючи роль окремих постатей.

Іншою групою деталей, зображених в оповіданні «Ніч перед боєм», є побутові і речові, які можна об'єднати за функціональним навантаженням у фактографічні. Майже в усіх творах О. Довженка земля є образом, що сповнений різними символічними значеннями та емоційними нюансами й включає, на думку Марії Фоки, «не тільки поняття ґрунту, але й живописні краєвиди та чарівну природу» [6, с. 100]. В аналізованому творі земля інтерпретується на іншому рівні сприйняття: «земля» – «землянка». Відчувається потужний зв'язок із землею, що стає символом і війни, і згуртованості: «... їх було в землянці чоловік тридцять» [2, с. 467]. У наступному епізоді землянка зображується за допомогою синекдохи, що свідчить про злагоженість бійців: «... за ним тихо усміхнулася вся землянка» [2, с. 468]. Змістова багатозначність наповнення образу землі в оповіданні «Ніч перед боєм» сугестується насамперед війною, тому введення побутової деталі характеризує факт дійсності, що охоплює історію та культуру народу.

Тема Другої світової війни є наскрізною у малій прозі О. Довженка, і реалізується вона багатогранно, зокрема через деталі-штрихи. У діалозі з солдатами, які відступали, дід Платон стверджує, що ні за що не тікав би. У цьому епізоді немовби побіжно згадується «танкетка»: «Легко сказати, діду, а от побачили б ви танкетку! – виправдовувався лейтенант Сокіл» [2, с. 473]. Та вона відіграє важливу роль у розкритті переконань Платона Півторака: «Людська душа сильніша за всяку танкетку! Була, есть і буде!» [2, с. 474].

Олександр Довженко зобразив війну гранично правдиво, у складнощах і драматизмі її колізій. Він не приховав факт відступу військ, про що свідчать портретні деталі: «у зброї та в ремінні», «з тремтячими руками і вираченими від страху очима» [2, с. 471]. Вони, зазначає Л. П. Вашків, «відверто демонструють потворні реалії відступу, а розмаїття типів – неприкрашену правду» [1, с. 246].

Отже, використання різнотипових художніх деталей у творі про «внутрішній секрет» капітана Колодуба свідчить про надзвичайно глибоке розуміння автора не лише складного психологічного стану бійців, а й помітно відтворює багатозначність роздумів, висловлених дідами-перевізниками. За допомогою введення в канву оповідання подробиць події Другої світової війни постають правдиво і доступно. Художня деталь як засіб словесного мистецтва, якому притаманна особлива змістова наповненість, символічна зарядженість, має вплив на композиційну будову й розкриття характерів оповідання «Ніч перед боєм». Через деталь значною мірою виявляється художній стиль Олександра Довженка, його мислення і здатність виокремити з-поміж безлічі речей і явищ таке, що у сконцентрованому вигляді дає змогу виразити авторську ідею твору. Подробиці та штрихи, зображені в досліджуваному творі, виконують видільну, психологічну, фактографічну, символічну, натуралістичну, імплікаційну функції. Подані Олександром Довженком художні деталі відтворюють мудрість, висловлену народом, а також непримиренне прагнення письменника показати боротьбу і смерть заради життя.

Література

1. Вашків Л. П. Тема Другої світової війни у малій прозі Олександра Довженка. *Беларуская літаратура ў культурнай прасторы сучаснага грамадства: матэрыялы Мызнароднай навуковай канферэнцыі да 120-годдзя з дня нараджэння народнага пісьменніка Беларусі Кандрата Крапівы*. Мінск, 2016. С. 244–247.
2. Довженко О. П. Зачарована Десна: кіноповість, оповідання / За ред. Р. К. Каруцяк. Київ : Дніпро, 1969. 581 с.
3. Мартинець А. Художня деталь як засіб творення національних образів. *Іноземна філологія*. 2014. Вип. 126. Ч. 1. С. 265–273.
4. Пензова С. Деякі ознаки й особливості кінематографічності оповідання О. Довженка «Ніч перед боєм». *Наукові записки. Художня література і кінематограф: проблеми інтерактивності. Серія: Філологічні науки*. Кіровоград, 2012. Вип. 110. С. 86–92.
5. Поляруш О. Є.

Композиційно-стильові особливості творів О. П. Довженка. *Українська мова і література в школі*. 1976. № 1. С. 18–26. 6. Фока М. Сугестія підтекстових смислів у кіноповісті «Земля» та в однойменному фільмі Олександра Довженка. *Вісник Львівської національної академії мистецтв. Серія: Культурологія*. Львів, 2016. Вип. 29. С. 98–108. 7. Чухряєва В. Олександр Довженко. Оповідання «Ніч перед боєм» – твір про героїзм, самовідданість, патріотичність українців: [урок української літератури]. *Українська мова і література в школах України*. 2017. № 10. С. 37–39.

Надія Павлюк, Ольга Малицька

**Архетипна складова образу хати
(на матеріалі оповідання О. Довженка «Хата»)**

Олександр Довженко – письменник, кінорежисер, кінодраматург, митець зі світовою славою та палкий патріот. Твори О. Довженка сповнені великої кількості символів та алегоричних образів, серед яких велику роль відіграє символічний образ української хати, зокрема в однойменному оповіданні митця.

Творча спадщина О. Довженка була об'єктом досліджень М. Куценка, О. Мар'ямова, І. Рачука, Р. Соболева та інших літературознавців.

Мета статті – проаналізувати образ української хати в однойменному оповіданні письменника як символ України та українського народу.

Однією з важливих поетикальних категорій творчості будь-якого письменника є символ. Дослідник С. Аверинцев у «Літературному енциклопедичному словнику» подає таке визначення символу: «Символ у мистецтві – універсальна естетична категорія, яка розкривається через зіставлення із суміжними категоріями – образу художнього, з одного боку, знака і алегорії – з іншого» [1, с. 378]. Літературознавець Н. Зборовська зазначає: «Символ виступає посередником між ідеєю, втіленою в архетипному образі, і новим живим її переживанням (почуттям)» [5, с. 157].

В українській літературі батьківська хата як величний символ простежується у творчості О. Довженка, В. Симоненка, Олеся Гончара, Лесі Українки, Т. Шевченка, Д. Павличка, А. Малишка тощо.

Науковець А. Данилюк вважає українську хату історичним явищем, стверджуючи, що її «...генетичне коріння сягає в глибини віків» [3, с. 67]. Завдяки зазначеним символам українці зберегли власну історію, культуру та щирю душу.

Образ хати як втілення унікальності та індивідуальності української культури йде крізь роки «...за тисячу верст і за тисячу літ від далеченних сивих давен аж до великого мого часу всесвітньо атомної бомби» [4, с. 659].

Олександр Довженко в оповіданні «Хата» не просто описав споруду, він змалював «...архітектурну праматір пристанища людського» [4, с. 660], через архетипний образ хати він змалював увесь український народ, його історію, вірування, страждання та боротьбу. Такої ж думки дотримується і Р. Соболев, зауважуючи, що звичайна хата стала «...образом України, трагічним образом» [9, с. 36].

О. Довженко переплітає уявлення про хату як споруду з уявленням про хату як цілу культуру, народ. Таким чином, митець синтезує обидві грані в неподільну єдність. Це виразно простежується на початку твору. Перший абзац оповідання починається описом хати. Але далі спостерігаємо не просто екстер'єр, а персоніфікований образ вдовиці, яка символізує Україну: «Опишу її неповторну зовнішність, привітну й веселу, часом сумну, молоду й стареньку вдовицю, чепурну і уважну, журливу і ніколи не горду» [4, с. 660]. Внутрішній образ хати О. Довженко створює низкою речень, що починаються лексемою «немає»: «Нема в ній челяді, немає гайдуків, прислужництва нема. Немає кабінетів, віталень, спалень, де довго сплять, і не було в ній розпусти й лінощів, паразитаризму. Немає на стінах фамільних портретів, і скарбів нема в сундуках...» [4, с. 660]. Такі повтори підсилюють та увиразнюють образ хати. Абзац завершується вказівкою на лицарів, що боролися за українську «хату» – це дідки-небораки «...без панцирів з одверто голими грудьми» [4, с. 660].

Персоніфікований образ хати передається через образ українських співців; автор виокремлює їхній талант серед інших народів: «співала вона здебільшого, і так талановито й натхненно, як ніяка оселя в світі, журбу, і прощання і спогади про далеке минуле, коли ріки були глибші, риба більша, трави густіші, коні прудші й шаблі гостріші» [4, с. 660]. Такий позитивний опис минулого в народних піснях контрастує з образом покинутої хати, яку люди лишали і бігли, «мов собака ... за чужим возом» [4, с. 660]. Цією втечею з рідної домівки українці відхрещувались від мови, яка занедбана «...в'яне, як квітка на дорозі» [4, с. 660].

Людина здавна розглядалася як політична (державна) істота. В Арістотеля «людина співвідноситься з державою, як частина з цілим, тому той, хто «живе поза державою», хто «не здатен до об'єднання», є або «тварина» (агресивний «нелюд»), або «божество»» [2, с. 297]. В аналізованому оповіданні «Хата»